

QARAQALPAQ XALQINIŇ MILLIY MÁDENIYATI, FOLKLORI

Nawrızbaeva Xanzada

Maxamatdinova Lola

Qaraqalpaqstan Respublikası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15716034>

Anotatsiya. *Bul maqalada Qaraqalpaq xalqınıń milliy mádeniyatı, folklorı jáneda milliy muzika haqqında sóz etilgen.*

Gilt sózler: *folklor, muzıyka, duwtar, mádeniyat, kórkem -óner.*

NATIONAL CULTURE, FOLKLORE OF THE KARAKALPAK PEOPLE

Annotation. *This article discusses the national culture, folklore of the Karakalpak people, especially national music.*

Keywords: *folklore, music, literature, culture, art.*

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА, ФОЛЬКЛОР КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА

Аннотация. *В статье рассматривается национальная культура, фольклор каракалпакского народа, в особенности национальная музыка.*

Ключевые слова: *фольклор, музыка, литература, культура, искусство.*

Qaraqalpaq xalıq qosıqları ayılǵanda ózine say namaǵa salınıp ayıladi.

Aqıl-násiyat qosıqları yaki termeler xalıq qosıqlarınıń belgili bir túrin qurap turadi. Bul qosıqlarda adamǵa bárinende burın aqıl ayıp, násiyat berip babalarımızdıń ásirler boyı toplaǵan tájriybesin, minez qulqın kórsetedi.

Jıraw baqsılar aytqan qosıqlar jas áwladtı, tárbıyalawda úlke áhmiyetke iye bolǵan. Termeler aqıl násiyat qosıqlar Á.Tájımuratovtıń ayıwı boyınsha filosofiyalıq mánisine iyeligin bildiredi. Xalqımız bul qosıqlardan estetik zawıq aladı. Siyasiy jámiyetlik ádep ikramlıq, tárbıya, dún`yaǵa progresiv demokratiyalıq kóz qarasta bolıwǵa úlken tásirin kórsetken.

Misali`	Bir degende ne jaman,
	Bilimsiz ósken ul jaman,
	Ekilenshiden ne jaman
	Erkelep ósken qız jaman.
	Úshlenshiden ne jaman
	Úshliksiz pishken ton jaman
	Tórtlenshiden ne jaman,
	Tórde otırǵan Tóre biy,
	Terisin buzsa sol jaman,
	Beslenshiden ne jaman,
	Bes waqıtli bes namaz,
	Qaza qılsa sol jaman,

Bilegimde kúshim bar,
Batırman dep maqtanba,
Baxit qondi basima,
Úlkeydim dep maqtanba

Dúnya jiyip úyiñe
Kórkeydim dep maqtanba
Kóp maqtanğan bolmaydi
Sózdiñ durisin aytqanda

Aqil násiyat qosiqlariniñ baqsi jolina aytilatǵın variantlari da júdá kóp ushrasadi. Olarǵa tómendegi qosiqlar misal bola aladi.

Qaraqalpaq shayiri Ájiniyaz tárepinen jazılǵan «Megzer» qosıǵı xalıq namasi, «Bes perde» ge salinip aytiladi. Qosiq tiykarinan aqıl-násiyattan ibarat bolip, tárbiyalıq áhmiyeti júdá kúshli qosiqlardan bolip esaplanadi.

Xalayıqlar oylap qara
Tatiwlasar kem kem ara
Dus bolsañız yaqshi yara
Wómiriñ Gúlistanǵa megzer

Abadandur oñli solıñ
Jetedi hár jerge qoliñ
Bolsa jedeli márt uliñ
Kewliñ bálent tawǵa megzer

Bul qatarlardan ańlawimizǵa boladi, xalqimiz ázelden tataiwliqti dosliqti birinshi orıǵa qoyip kelgen, abadan turmis, gúlistan ómir, xalqimizdiñ ázeliy ármanlarinan esaplanadi. Bul qosiq baqsilarimiz tárepinen júdá súyip atqariladi hám bul qosiqti úyreniw ańsat.

Kúnxoja shayir sózine «Bes perde» namasına atqarilatıǵın «Nege kerek» qosıǵıda tiykarinan tárbiyalıq áhmiyetke iye. Wómir boyı ádillik kórmegen xalıq ádillik kúsep jasaydi.

Misali` Eki jaqtı teń kórmese
Tuwri ádillik bermese
Xalıq penen oynap kúlmese
Kát qudalar nege kerek

Degen qatarlar arqalı, bul qosiq adamlardı ádil bolıwǵa shaqıradi.
Gúldey bolip jaynamasa,
Búlbil bolip sayramasa,
Quwanisip oynamasa
Bul ómirler nege kerek.

Wómirdiñ qiziqli hám mazmunli bolip ótiwini, hámmede qáleydi. Bul qosiqtiñ aytiliwi baǵdari «Megzer» qosıǵı menen birdey.

Watandı súyiwge oǵan xızmet etiwge xalqimiz ázelden, áwladlarǵa násiyatlap kelgen, watanniñ kelbeti onıñ bay tábiyatı, onda jasawshi insandardıń táriypi arqalı qosıqlar bárhulla xalıqtı ruwhlandirip kelgen. A.Musaev sózine «Táriyp» qosıǵı qaraqalpaq xalıq namaları «láy-láy» hámde «Ne daǵı dos» namasına salinip baqsılar tápeinen súyip atqarilip kelmekte. Házirgi kúnde bul qosiq ayirim jas baqsilarimizdiñ giminine aylanbaqta.

Arjaq berjaq bolip eki san bolǵan,
Bólim bólim erler Qarqalpaqta
Úyrek uship ǵanqildasip ǵaz qonǵan
Aydin aydin kóller Qaraqalpaqta

Shárwalari kóship ataw jaylagan
Biye sawip qatar qulin baylagan
Qulan kiyiklerin sekirip oynaagan
Qiya qiya shóller qaraqalpaqta
Qizlari bar qiya qiya qaslari
Iynin jabar órim órim shashlari
Shash bawinda hinji gáwhar taslari
Perizattay qizlar Qaraqalpaqtin
 Gárip aytar ótti neshe jáhángir
 Hár kim elin jaman demes jaqsi der
 Mir Alisher Jiyrenshege taqabbil
 Ataqli shayirlar qaraqalpaqta

«Bes perde» namasina Maqtum quli sózine, «Miymandur» qosigida manisi jaginan aqil nasiyat qosiqdari, qatarina kiredi.

Qaraqas astinda badam qabaqin
Kipriginni tugi kózge miymandur
Kelgennen qizganba pisken tamaqin
Nanga mutaj emes Sizge miymandur.

Xalqimizda miymandosliq paziyleti, qadirilenip klegen. «Hár bir úyge kelgen qonaq-nesebesi menen keledi»-degen danaliq gap bar.

Maqtumquli aytqil duwri sozindi
Siz bizlik siylasiq qaldi izinde
Kim bop jasasanda jerdin juzinde
Adam bir bes kunlik duzga miymandur

Bul qatarlar arqali hatte adamnin ozi de, bul bes kunlik dun`yaga miyman ekenligi, waqti kelip kim boliwina qaramastan bul dun`yadan otetuginligi haqqinda soz etiledi.

Paydalanilgan ádebiyatlar:

1. Karimov I.A. Ozod va obod vatan, erkin va faravon hayot bizning bosh maqsadimiz 8-tom T. «Uzbekiston», 2000.
2. Abdullaeva U. «Baxitli balaliq» T. «Yangi asr avlodi», 2005.
3. Amaniyazov G`. Kelin` birge qosiq aytayiq N.Bilim-1994.
4. Omanullaev D., Nurmatov Q. «Umumiy urto ta`limninig davlat ta`lim standarti va uquv dasturi» T.1999 y.
5. Omanullaev D. «Umumiy ta`lim maktablari uchun musiqa dasturlari» T.1992 j.
6. Karmiov I. «Kadrlar tayarlaw boyinsha milliy bag`darlama» T.1997j.
7. Du`ysenova T., S.Kenjebaeva «Mekteplerde muzikaliq ta`rbiya». «bilim» 2003j.